

BANK TASHKILOTLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI IQTISODIY VA STATISTIK TAHLIL QILISHNING UMUMIY USLUBIY TAMOYILLARI

Ochilov Ozodbek Odil o‘g‘li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqola bank tashkilotlarining faoliyat samaradorligini iqtisodiy va statistik tahlil qilish bo‘yicha umumiy uslubiy tamoyillarni o‘rganishga bag‘ishlangan. Kirish qismida banklar faoliyatining iqtisodiy ahamiyati, ular iqtisodiyotdagi o‘rni va muhimligi ta’kidlanadi. Asosiy qismda esa, banklarning samaradorligini baholash uchun qo‘llaniladigan iqtisodiy indikatorlar, statistik metodlar va tahlil usullari tavsiflanadi. Xulosa qismida esa, ilgari surilgan usullarning amaliy ahamiyati va kelajakdagi rivojlanish istiqbollari muhokama qilinadi. Ushbu maqola bank tashkilotlarining faoliyat samaradorligini iqtisodiy va statistik tahlil qilishning umumiy uslubiy tamoyillariga bag‘ishlangan. Maqolada banklarning moliyaviy natijalari, rentabellik, likvidlik, muvozanat va xavf-xatarlari kabi asosiy ko‘rsatkichlarni tahlil qilishda foydalaniladigan iqtisodiy va statistik usullar, shuningdek, tahlilning umumiy tamoyillari yoritilgan. Maqola bank xizmatining rivojlanishi va uning iqtisodiyotdagi o‘rnini yanada chuqurroq tushunishga yordam beradi, shuningdek, banklar faoliyatining samaradorligini oshirish uchun tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: Bank tashkilotlari, faoliyat samaradorligi, iqtisodiy tahlil, statistik metodlar, moliyaviy ko‘rsatkichlar, rentabellik, likvidlik, xavf-xatar, faoliyatni baholash.

Kirish.

Banklar iqtisodiy hayotning muhim bo‘lagi bo‘lib, ular mamlakatlarning moliyaviy barqarorligi va iqtisodiy rivojlanishining asosiy omilidir. Banklarning faoliyat samaradorligini tahlil qilish esa, ularning moliyaviy holati, rentabelligi va barqarorligini baholash uchun muhim vositadir²⁰. Ushbu maqolada biz bank tashkilotlarining faoliyatini iqtisodiy va statistik yondashuvlar yordamida umumiy

²⁰ A. I. Alimov, «Banklar iqtisodiyoti va menedjment», T.: O‘zbekiston Milliy qo‘llanma, 2018.

tamoyillar asosida tahlil qilish usullari va metodlarini ko‘rib chiqamiz. Bu tahlil bank sektorining rivojlanish istiqbollari va muammolarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi, shuningdek, moliyaviy barqarorlikni ta‘minlashda asosiy rol o‘ynaydi²¹.

Odatda, subyektiv tamoyillar asosida amalga oshiriladigan shartli tuzilmalarni ifodalovchi iqtisodiyotning bank xizmati samaradorligini baholashni shakllantirishga nisbatan mavjud yondashuvlarning aniqlangan kamchiliklari O‘zbekiston Respublikasida bank faoliyatini boshqarish va tartibga solish sohasida tegishli axborot ta‘minotining yo‘qligining asosiy sababidir²². Bunday sharoitda olingan ko‘rsatkichlar ko‘p hollarda illyustrativ xususiyatga ega bo‘lib, past axborot mazmuni bilan tavsiflanadi, ham nazorat qiluvchi va nazorat qiluvchi organlar tomonidan, ham muayyan tijorat banklari rahbariyati tomonidan adekvat strategik qarorlar qabul qilish uchun etarli emas. Bundan tashqari, ushbu sharoitda bunday ma‘lumotlardan mavzuli ilmiy tahlil va ushbu sohada tegishli qiyosiy xalqaro yoki mintaqaviy tadqiqotlar o‘tkazish maqsadlarida foydalanish imkoniyatlari cheklangan ko‘rinadi.

Hozirgi sharoitda bunday baholashlarni o‘tkazishning uslubiy asoslarini ishlab chiqish ushbu eng muhim muammoni tahlilning aniq amaliy vazifalariga moslashtirilgan an‘anaviy statistik usullarni qo‘llash vositalari tarkibiga kiritish va bank faoliyati samaradorligini baholash bo‘yicha vazifalar doirasini kengaytirishni ta‘minlaydigan maxsus statistik usullar va modellarni ishlab chiqish bilan bog‘liq ikkita o‘zaro bog‘liq jihatda hal qilishni nazarda tutadi²³. Shu bilan birga, iqtisodiyotning bank xizmati samaradorligini baholashni qurish bilan bog‘liq nazariy tadqiqotlar va amaliy ishlanmalarning etarli darajada rivojlanmaganligi sharoitida O‘zbekiston statistikasi ushbu sohadagi tegishli xorijiy tajribaga murojaat qilishi maqsadga muvofiq, bu aniq kontseptual va uslubiy yondashuvlarni amalga oshirishni tahlil qilish va amaliy natijalarni talqin qilish uchun mavzu sifatida qiziqish uyg‘otadi²⁴.

Shu munosabat bilan tadqiqotning ushbu bo‘limining maqsadi bank xizmati faoliyati samaradorligini baholash uchun obyektiv axborot olish uchun asos sifatida

²¹ B. Q. Qurbanov, «Moliya va bank sektori: nazariy va amaliyot aspektlari», T.: O‘zMU, 2020.

²² Malikov, A. V. (2004). Banklar va bank faoliyati. Toshkent: "O‘zbekiston" nashriyoti.

²³ Xalq ta‘limi markazi. «Statistical methods in banking analysis», T.: 2017.

²⁴ Andersen, E. W., & Reeb, D. M. (2003). Founding-family ownership and profitability: The case of industrial firms. "Journal of Finance", 58(3), 1301–1328.

statistik usullar va modellardan foydalanish ko'lamini kengaytirish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

Belgilangan maqsadga muvofiq, tadqiqotning ushbu yo'nalishining vazifalari:

- iqtisodiyotning bank xizmati faoliyati samaradorligini baholashning statistik usullari va modellaridan foydalanishning asosiy yo'nalishlarini aniqlash;

- alohida tashkilotlar, makroiqtisodiy va hududiy darajalarda iqtisodiyotning bank xizmati faoliyati samaradorligini baholashda aniq iqtisodiy va statistik usullar va modellardan foydalanish xususiyatlarini aniqlash;

- iqtisodiyotning bank xizmati faoliyati samaradorligini baholash uchun iqtisodiy-statistik tahlil va modellashtirish usullarini ishlab chiqish istiqbollari belgilash.

Iqtisodiyotning bank xizmati samaradorligini baholashda statistik usullar va modellarni qo'llashning eng dolzarb va istiqbolli yo'nalishlari iqtisodiyotning ushbu xizmatida kuzatilgan tendentsiyalarning tabiati bilan belgilanadi, ular kredit tashkilotlarini kontsentratsiyalash va markazlashtirish jarayonlari, moliya-kredit xizmatlari bozorida raqobat darajasining oshishi, bank tashkilotlarining universallashtirish bilan bog'liq bo'lib, bu moliyaviy cheklovlar va moliyaviy cheklovlarning oqibati hisoblanadi²⁵.

Metodologiya.

Tahlilning maqsad va vazifalaridan kelib chiqqan holda, iqtisodiy foydaning potentsial manbasini ifodalovchi faoliyatning belgilangan asosiy yo'nalishlariga muvofiq moliya institutlarining kompleks samaradorligini baholashning umumiy kontseptual yondashuvlarini ko'rib chiqish tavsiya etiladi²⁶:

- samaradorligi ishlab chiqarish resurslari majmuidan foydalanishning oqilonalik darajasi bilan belgilanadigan moliyaviy xizmatlar ko'rsatish bilan bog'liq ishlab chiqarish faoliyati sohalari²⁷;

- samaradorligi qabul qilingan strategik va tezkor qarorlarning sifati bilan belgilanadigan boshqaruv faoliyati va tashkiliy qarorlar qabul qilish sohalari (institutsional o'zgarishlar, faoliyat sohalarini kengaytirishga e'tibor, ko'rsatiladigan xizmatlar doirasi va boshqalar);

- iqtisodiyotning bank xizmatining investitsion faoliyati sohalari; raqobat munosabatlari sohalari, ular doirasida tegishli iqtisodiy samara tashkilotlarning bozor

²⁵ Sultonov, J. (2015). O'zbekiston bank sektori va uning rivojlanish strategiyalari. "Bank va iqtisodiyot", 3(12), 78–85.

²⁶ X. M. Karimov, «Iqtisodiy tahlil va statistika asoslari», T.: Iqtisodiy fanlar ilmiy-amaliy markazi, 2019.

²⁷ World Bank, «Financial Sector Assessment Program (FSAP) Reports», 2015-2023.

afzalliklarini amalga oshirish natijasida ta'minlanadi (kapitalning kontsentratsiyasi, ixtisoslashtirilgan bank xizmatlari bozorida monopol mavqedan foydalanish va boshqalar).

Ishlab chiqarish faoliyati sohasida, uning asosiy mazmuni bank tashkilotlari uchun, yuqorida aytib o'tilganidek, vositachilik xizmatlarini amalga oshirishdir.

Amalda bunday ko'rsatkichlarni qurish variantlari o'tkazilayotgan tahlilning maqsad va vazifalari, shuningdek, foydalaniladigan dastlabki ma'lumotlar bazasining xususiyatlari bilan belgilanadi. Iqtisodiy indekslar nazariyasi (shu jumladan arifmetik vositalar, indeks konstruktsiyalarining garmonik va kombinatsiyalangan variantlari) nazariyasi doirasida amalga oshirilgan agregat konstruktsiyalarni o'zgartirishning an'anaviy yondashuvlaridan tashqari, bank tashkilotlari uchun bunday baholashlarni ishlab chiqishda statistik amaliyotda keng tarqalgan integral ko'rsatkichlarni shakllantirishning boshqa usullaridan foydalanish tavsiya etiladi²⁸.

Shu nuqtai nazardan, klassik geometrik o'rtacha shakllanishiga asos bo'lgan statistik konstruktsiyalardan foydalanish tashkilot faoliyatining haqiqiy va maqsadli ko'rsatkichlarining muvofiqlik darajasini ishlab chiqilgan baholashlarda har tomonlama aks ettirish nuqtai nazaridan juda istiqbolli.

Ushbu yondashuvga muvofiq, qisman samaradorlik indeksleri haqiqiy darajalar va ularning maqsadli yoki o'rtacha qiymatlari nisbati sifatida shakllantirilishi mumkin. Amalda, ularning qurilishi hisobga olinadigan parametrlarni kerakli darajada batafsil tafsilot qilish imkonini beruvchi xususiy indekslardan foydalanishga asoslangan ierarxik printsip bo'yicha amalga oshirilishi mumkin. Bank xizmatining iqtisodiy samaradorligining umumiy darajasining muayyan maqsadli parametrlarga muvofiqligini baholashni olish zarur bo'lsa, hisoblash algoritmiga elementlar sifatida alohida komponentlar uchun samaradorlikning haqiqiy va maqsadli qiymatlarining nisbatlarini yoki mutlaq og'ishlarini ham kiritish mumkin²⁹.

Natijalar.

Birinchi holda, hisob-kitoblarda quyidagi ifodadan foydalanish mumkin:

²⁸ Raghavendra, D., & Shankar, R. (2010). Financial analysis of banks: A case study approach. "International Journal of Financial Management", 4(2), 45–60.

²⁹ Khandwalla, P. N. (2001). Business environment and managerial effectiveness. 'Viking Publishing'.

$$I = \sqrt{\sum b_i \cdot \left(\frac{L_i}{S_i}\right)^2},$$

ikkinchisida:

$$1 = 1 + 1/E b 1 - (b 1 - 8,) a,$$

qaerda l; - 1-samaradorlik komponentining tortish koeffitsienti;

B, i-komponentning maqsadli qiymati; - i-komponentning haqiqiy qiymati.

Oxirgi ifodadan foydalanish birlashtirilgan ko'rsatkichlarni taqqoslanadigan shaklga oldindan qisqartirishni talab qiladi. Ushbu maqsadlar uchun qo'shma ko'rsatkichlarni yagona masshtabga etkazish yoki ularni standartlashtirish uchun amaliyotda juda keng tarqalgan protseduralardan foydalanish mumkin.

Kelgusida kompleks baholashni shakllantirish metodologiyasini ishlab chiqish va takomillashtirish nuqtai nazaridan kompozit indeksni yaratish metodologiyasiga alohida e'tibor qaratish lozim, unga ko'ra iqtisodiyotning bank xizmati samaradorligini baholashning kompleks mezonini hisoblash statistik modellardan foydalanish asosida amalga oshiriladi³⁰:

$$E = E(E0, EE2)$$

bu yerda E - iqtisodiyotning bank xizmati faoliyati samaradorligini baholashning kompleks mezon;

30 - samaradorlikning optimal (maqsadli) darajasi;

31 - samaradorlikning haqiqiy darajasining maqsadli qiymatdan chetlanishining kattaligi;

Masalan, iqtisodiyotning bank xizmati samaradorligini oshirishning hozirgi imkoniyatlarini tavsiflovchi qiymat.

Iqtisodiyotning bank xizmatida boshqaruv faoliyati sohasi uchun real iqtisodiy samarani olish qabul qilingan qarorlarni amalga oshirish natijalari bilan belgilanadi³¹. Bank xizmatidagi ushbu jarayonlarning statistik tahlilini quyidagilar bilan bog'lash mumkin:

- aniq boshqaruv qarorlarini amalga oshirish natijasida bank tashkilotlari moliyaviy-xo'jalik faoliyatining umumiy natijalaridagi o'zgarishlar;

³⁰ Yevdokimov, V. A. (2008). Iqtisodiy tahlil metodlari va usullari. Moskva: "Finance and Statistics" nashriyoti.

³¹ M. Yu. Raximov, «Bank idoralarining iqtisodiy samaradorligini baholash usullari», O'zbekiston iqtisodiyot va menejment rivojlanishi, 2021.

-bank tashkilotlari faoliyatining xususiy ko'rsatkichlari (shu jumladan nisbiy ko'rsatkichlar va an'anaviy xarajatlar koeffitsientlari) qiymatlarining o'zgarishi;

-amalga oshirilgan boshqaruv qarorlarining kapitalizatsiya obyekti sifatida tashkilotning xarajatlar parametrlariga ta'siri.

Birinchi va ikkinchi hollarda, bunday baholashning mazmuni tizimli ta'sirning tashkilotlarning iqtisodiy faoliyatining samarali ko'rsatkichlarini shakllantirishga ta'sirini yoki tashkilot faoliyatining yangi sharoitida xarajatlarni pasaytirish ko'lamini o'lchashdir.

Ikkinchi holda, bunday tadqiqotlar odatda tashkilotning tarkibiy o'zgarishlari bilan bog'liq jarayonlarni amalga oshirish natijasida uning bozor qiymatidagi o'zgarishlarni o'rganishga qaratilgan.

Muhokama.

Gipotezani baholash usulidan hisobga olingan ko'rsatkichlar qiymatlarida kuzatilgan o'zgarishlarning ahamiyatini statistik o'lchashning asosiy vositasi sifatida foydalanish iqtisodiyotning bank xizmati uchun qabul qilingan boshqaruv qarorlari samaradorligini baholashda etarlicha keng tahliliy imkoniyatlar bilan tavsiflanadi. Umuman olganda, bunday gipotezalar tasodifiy o'zgaruvchilarni taqsimlash turi, ular o'rtasidagi bog'liqliklarning mavjudligi, namunaviy ma'lumotlarning umumiy populyatsiyaga tegishlilik va boshqalar bilan bog'liq bo'lgan statistik jihatdan tekshirilishi mumkin bo'lgan taxminlar sifatida ko'rib chiqiladi. Keyinchalik, an'anaviy yondashuvga muvofiq, bunday nomuvofiqliklar kuzatilgan og'ishlarni standartlashtirish asosida ahamiyatlilik darajasiga qarab tekshiriladi, ular mavjud bo'lgan og'ishlarni qabul qilish va ularning natijalarini qabul qilish imkoniyatini beradi yoki taklif qilingan farazlarni rad etadi.

Gipotezalarni baholashga asoslangan yondashuvga muvofiq, alohida tashkilotlar darajasida iqtisodiyotning bank xizmati faoliyatini baholash tegishli boshqaruv qarorlarini amalga oshirish shartlari va ularning normal faoliyat ko'rsatish shartlari bo'yicha bank tashkilotlari faoliyati ko'rsatkichlari qiymatlarini taqqoslash asosida amalga oshiriladi. Amalda bu usulning turli modifikatsiyalaridan foydalanish mumkin. Xususan, xorijiy amaliyotda statistik baholash uchun bank tashkilotlari faoliyatining asosiy moliyaviy-iqtisodiy ko'rsatkichlari yoki asosiy koeffitsientlar tizimidan foydalanish ancha keng tarqalgan.

Hozirgi vaqtda iqtisodiyotning bank xizmati uchun statistik tahlilda, muayyan tashkilotlarda boshqaruv qarorlarini qabul qilish natijasida yuzaga keladigan hodisalarning ta'sirini o'rganishda, fond bozorining tegishli reaksiyasini aks ettiruvchi samaradorlik ko'rsatkichlarini shakllantirishda quyidagi yondashuvlardan foydalanish tavsiya etiladi:

- moliyaviy aktivlarning birja narxini baholash modelidan foydalanishga asoslangan yondashuv (xorijiy statistikada CAPM modeli sifatida tanilgan - Kapital aktivlarini narxlash modeli);
- empirik ma'lumotlardan foydalanishga asoslangan yondashuv; fond indekslarining normal qiymatlari bilan belgilanadigan daromadning normal (kutilayotgan) darajasini baholash uchun regressiya modellaridan foydalanishga asoslangan yondashuv;
- rentabellikni aniqlashga asoslangan yondashuv nazorat qilish investitsiya portfeli va boshqalar.

Biroq, o'tish iqtisodiyotiga ega bo'lgan mamlakatlar uchun, bir qator ekspertlarning fikriga ko'ra, bunday yondashuv, o'zining afzalliklariga qaramay, fond bozorlari rivojlanishining umumiy darajasi yetarli emasligi, qimmatli qog'ozlar kotirovkalari likvidligining nisbatan pastligi, qimmatli qog'ozlar seriyasining uzoq muddatli harakati dinamikasini aks ettiruvchi iqtisodiyotning bank xizmatida amalga oshirilayotgan tarkibiy islohotlar samaradorligini baholash uchun asos sifatida cheklangan qo'llanilishi mumkin. Shuningdek, birja kotirovkalarida bank tashkilotlari qimmatli qog'ozlarining cheklangan ifodalanadi. Bunday sharoitda o'tish iqtisodiyotiga ega bo'lgan mamlakatlarda fond bozori ko'rsatkichlari, qoida tariqasida, kompaniyalarning real bozor qiymatini aks ettirmaydi va amaliyotda ushbu tadqiqot obyektiga nisbatan bozor modellaridan foydalanish beqaror parametrlarga va natijada fond bozori ko'rsatkichlarining prognozlarining yetarli emasligiga olib keladi.

Ushbu mamlakatlar uchun mumkin bo'lgan muqobil nazorat portfelini shakllantirishga asoslangan yondashuv bo'lib, u bozorni baholash asosida ko'rib chiqilayotgan usul bilan taqqoslaganda, undan amaliy foydalanish uchun zarur bo'lgan dastlabki shartlarni sezilarli darajada kamaytirishga imkon beradi. Biroq, ushbu usuldan foydalanganda, xarakteristikalar keyingi qiyosiy statistik

baholashlarni o'tkazish uchun asos bo'lgan nazorat portfellarini shakllantirish qoidalari bilan bog'liq bir qator shartlarga rioya qilish kerak.

Iqtisodiyot o'tish davridagi mamlakatlarning bank xizmatida qabul qilingan boshqaruv qarorlari samaradorligini baholashning yana bir mumkin bo'lgan varianti regressiya modellaridan foydalanishga asoslangan yondashuvdir.

Faoliyatning boshqa jabhalaridan (birinchi navbatda, iqtisodiyotning real xizmatiga kreditlar berish bilan bog'liq sohalardan) farqli o'laroq, iqtisodiyotning bank xizmatidagi investitsiya faoliyati bank tashkilotlarining investitsiya loyihalarini amalga oshirishda bevosita yoki bilvosita (tegishli investitsiya vositalaridan foydalanish asosida) ishtirokini nazarda tutadi. Bunday holda, bunday ishtirok etishning maqsadga muvofiqligi ularni amalga oshirish natijasida bank tashkilotlarining moliyaviy resurslaridan foydalanishning muqobil yo'nalishlari bo'yicha ko'rsatkichlardan yuqori bo'lgan rentabellik darajasini ta'minlash imkoniyatlari bilan belgilanadi.

Iqtisodiyotning bank xizmati uchun potentsial daromad manbalarini ifodalovchi investitsiyalarning asosiy yo'nalishlari va shunga mos ravishda ularni amalga oshirish samaradorligini baholash predmeti quyidagilardir:

- to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar;
- portfel investitsiyalar;
- investitsiya fondlarida ishtirok etish (pensiya, sug'urta va boshqalar).

Taqdim etilgan yo'nalishlarning har biri ushbu turdagi investitsiya faoliyatining samaradorligini baholashda statistik usullar va modellardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlarini, shuningdek, bank tashkilotlari tomonidan bunday baholashlarni amalga oshirishning maqsadga muvofiqligini yoki juda imkoniyatlarini belgilaydigan xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Bu jihatdan, birinchi navbatda, bank tashkilotlarining ulardan foydalanish samaradorligini real baholash imkoniyatini sezilarli darajada cheklaydigan, investitsiya qilingan resurslarni joylashtirishni nazorat qilish va fond bozori kon'yunkturasini monitoring qilish nuqtai nazaridan iqtisodiyotning bank xizmati uchun cheklovlar mavjudligi bilan bog'liq bo'lgan oxirgi yo'nalishning o'ziga xosligini ta'kidlash kerak.

Iqtisodiyotning bank xizmatining portfel investitsiyalarida ishtirok etishining iqtisodiy natijalari asosan fond bozori kon'yunkturasi bilan belgilanadi, statistik tahlil

qilish xususiyatlari amalda amalga oshirilayotgan investitsiya loyihalari xususiyati bilan belgilanadi.

Bunday tahlil natijalari iqtisodiy shakllantirilgan investitsiya portfellarini saqlashning dastlabki bosqichlarida ham, bosqichlarida ham amalga oshirilayotgan tegishli investitsiya qarorlarining samaradorligini asoslash va baholashga asos sifatida qabul qilinadi

Umuman olganda, tegishli birja ko'rsatkichlarini tahlil qilishning asosiy yo'nalishlari ma'lum vaqt oralig'ida investitsiyalarning kutilayotgan rentabellik darajasini aniqlash uchun ularning dinamikasi prognozlarini ishlab chiqish bilan bog'liq. Shuni ta'kidlash kerakki, ularni tahlil qilishda qo'llaniladigan yondashuvlarda tub farqlar mavjud bo'lib, ular, birinchi navbatda, taxminlar bilan belgilanadi.

Qisqa muddatli investitsiyalar uchun bunday tahlil, birinchi navbatda, moliyaviy risklarni baholash bilan birgalikda fond bozorining asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha qisqa muddatli prognoz smetalarini tuzishga qaratilgan. Amalda bunday kombinatsiya odatda birja tahlilining maxsus usullaridan (shu jumladan texnik tahlil usullari, neyron tizimlarni qurish va boshqalar) foydalanish asosida erishiladi, ular amalga oshirilayotgan yondashuvlarning o'ziga xos xususiyatiga ko'ra mutaxassislar tomonidan fond birjasi statistikasining metodologik bazasi bilan bog'liq bo'lmagan mustaqil tahliliy yo'nalish sifatida ko'rib chiqiladi.

Iqtisodiyotning bank xizmatida investitsiya faoliyatining ushbu sohasi samaradorligini baholashda an'anaviy statistik usullardan foydalanish, birinchi navbatda, fond bozori kon'yunkturasining o'rta muddatli va uzoq muddatli prognozlarini tahlil qilish va ishlab chiqishga qaratilgan. Ularning maqsadi investitsiya portfelli yoki investitsiya qimmatli qog'ozlarining alohida turlari bo'yicha operatsiyalarni amalga oshirish uchun eng qulay shart-sharoitlarni tanlash uchun asos sifatida tahlil qilinayotgan birja ko'rsatkichlari dinamikasida kutilayotgan o'zgarishlarning eng ehtimoliy davrlari va yo'nalishlarini aniqlashdan iborat.

Raqobat ustunliklari sohasida amalga oshiriladigan samaradorlikning yana bir tipik misoli - bu faoliyatning kombinatsiyasi bilan bog'liq samaradorlik (ko'lamli samaradorlik). Bunday holda, ularni amalga oshirish natijasida o'ziga xos samara, agar foydalanilgan resurslarning ekvivalent hajmiga ega bo'lgan yagona tizim

doirasida ularning turlarini kontsentratsiyasi alohida sohalarda amalga oshirilgan faoliyat natijalariga nisbatan ko'proq mahsulot hajmini olishni ta'minlash kuzatiladi.

Umuman olganda, faoliyat turlarini birlashtirishdan olingan samaradorlikni hisoblash muayyan tashkilotning bir qator faoliyat turlarini amalga oshirish bilan bog'liq umumiy xarajatlari ko'rsatkichining alohida sohalarda ishlab chiqarish faoliyatining ekvivalent natijalariga ega bo'lgan boshqa tashkilotlarning umumiy xarajatlari nisbatini baholashga asoslanadi.

Tahlil natijalarini iqtisodiyotning bank xizmati faoliyatining o'ziga xos jihatlari samaradorligini tahlil qilishda statistik usullardan foydalanishning o'ziga xos

Investitsion hudud	Prognozlash usullari Texnik tahlil Hisoblash koeffitsientlarini qurish Diskontlash usullari Parametrlarni maytirish usullari	Birja jarayonlari Investitsion jarayonlar
Raqobat munosabatlari hasi	Ishlab chiqarish funktsiyalari	Kapitalning kontsentratsiyasi Faoliyatning kombinatsiyasi
Moliyaviy vositalarning	Indeks usuli	Moliyaviy resurslarning jalb
Boshqaruv sohasi	Gipotezani tekshirish korrelyatsiya va regressiya tahlili Voqealarni tahlil qilish	ish va joylashtirish Bozor qiymatini akllantirish Birlashish jarayonlari va sotib olish Birja jarayonlari

xususiyatlarini aks ettiruvchi quyidagi jadval ko'rinishida keltirish mumkin

Umuman olganda, o'tkazilgan tahlil natijalari ko'rsatganidek, hozirgi vaqtda iqtisodiyotning bank xizmati faoliyati samaradorligini tahlil qilishda statistik usullar va modellardan foydalanish faqat bank tashkilotlari faoliyatining ayrim yo'nalishlari bilan cheklanmoqda. Bu holat ko'p jihatdan ularning mazmunidagi tub farqlar bilan belgilanadigan obyektiv sabablar bilan bog'liq bo'lib, ular shunga mos ravishda foydalaniladigan ko'rsatkichlar tizimlarida, samaradorlikni baholash mezonlarida va hokazolarda kuzatilgan farqlarni aniqlaydi. Bunday sharoitlarda iqtisodiyotning bank xizmati uchun kompleks baholashlarni qurish muammosini hal qilish tahlil qilinadigan faoliyat sohaslarining eng muhim turlari bo'yicha cheklovlar asosida ta'minlanishi mumkin. Yuqorida aytib o'tilganidek, bank xizmati uchun bunday

yo‘nalishlarga moliyaviy vositachilik bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyat kiradi, ular bozor iqtisodiyoti sharoitida nafaqat uning asosiy mazmuniga mos keladi, balki faoliyatning boshqa jihatlariga nisbatan ham hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Bunday sharoitda bank xizmati faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlariga mos keladigan samaradorlikni kompleks, mintaqaviy va makroiqtisodiy baholashni qurish uchun ularning xususiyatlarini va imkoniyatlarini o‘rganish uchun zamonaviy statistik usullar va modellarga murojaat qilish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1) Alimov, “Banklar iqtisodiyoti va menedjment”, T.: O‘zbekiston Milliy qo‘llanma, 2018.
- 2) Andersen, E. W., & Reeb, D. M. (2003). Founding-family ownership and profitability: The case of industrial firms. “Journal of Finance”, 58(3), 1301–1328.
- 3) Q. Qurbanov, “Moliya va bank sektori: nazariy va amaliyot aspektlari”, T.: O‘zMU, 2020.
- 4) Khandwalla, P. N. (2001). Business environment and managerial effectiveness. “Viking Publishing”.
- 5) M. Yu. Raximov, “Bank idoralarining iqtisodiy samaradorligini baholash usullari”, O‘zbekiston iqtisodiyot va menejment rivojlanishi, 2021.
- 6) Malikov, A. V. (2004). Banklar va bank faoliyati. Toshkent: “O‘zbekiston” nashriyoti.
- 7) Raghavendra, D., & Shankar, R. (2010). Financial analysis of banks: A case study approach. “International Journal of Financial Management”, 4(2), 45–60.
- 8) Sultonov, J. (2015). O‘zbekiston bank sektori va uning rivojlanish strategiyalari. “Bank va iqtisodiyot”, 3(12), 78–85.
- 9) World Bank, “Financial Sector Assessment Program (FSAP) Reports”, 2015-2023.

- 10) X. M. Karimov, “Iqtisodiy tahlil va statistika asoslari”, T.: Iqtisodiy fanlar ilmiy-amaliy markazi, 2019.
- 11) Xalq ta’limi markazi. “Statistical methods in banking analysis”, T.: 2017.
- 12) Yevdokimov, V. A. (2008). Iqtisodiy tahlil metodlari va usullari. Moskva: "Finance and Statistics" nashriyoti.